

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MAXSUS IQTISODIY ZONALAR
SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODOLOGIYASI

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Huzuridagi
Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi hodimi
Tursunkhojaeva Gulnoza Jamoliddinovna

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida maxsus iqtisodiy zonalar (MIZ) faoliyati samaradorligini baholash metodologik asoslari tahlil qilingan. Ishda raqamli texnologiyalar va fiskal rag'batlantirish mexanizmlarining sanoat ishlab chiqarishiga hamda aholi bandligiga ko'rsatayotgan ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, raqamli iqtisodiy muhitda samaradorlikni aniqlovchi ko'rsatkichlar tizimi (indikatorlar, soliq imtiyozlari samaradorligi koeffitsienti, raqamli investitsiya indeksi va boshqalar) taklif etilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, avtomatlashtirilgan soliq platformalaridan foydalanish va axborot oqimlarini optimallashtirish orqali maxsus iqtisodiy zonalarning faoliyatini yanada samarali tashkil etish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, maxsus iqtisodiy zona, samaradorlik, fiskal rag'bat, sanoat menejmenti, raqamli transformatsiya, ishlab chiqarish, bandlik.

Аннотация: В статье анализируются методологические основы отсенки эффективности деятельности специальных экономических зон (СЭЗ) в условиях цифровой экономики. Рассмотрено влияние цифровых технологий и механизмов фискального стимулирования на промышленное производство и занятость населения. Также предложена система показателей (индикаторов) для отсенки эффективности в цифровой экономической среде, включая коэффициент эффективности налоговых льгот и индекс цифровых инвестиций. На основе результатов исследования обоснованы возможности повышения эффективности функционирования СЭЗ за счёт внедрения цифровых систем управления, использования автоматизированных налоговых платформ и оптимизации информационных потоков.

Ключевые слова: цифровая экономика, специальная экономическая зона, эффективность, фискальное стимулирование, промышленный менеджмент, цифровая трансформация, производство, занятость.

Abstract: The article analyzes the methodological foundations for assessing the efficiency of special economic zones (SEZs) under the conditions of the digital economy. The study examines the impact of digital technologies and fiscal incentive mechanisms on industrial production and employment. A system of indicators is proposed to measure efficiency in the digital economic environment, including the tax incentive efficiency coefficient and the digital investment index. Based on the research findings, the paper substantiates the potential for improving the performance of SEZs through the implementation of digital management systems, the use of automated tax platforms, and the optimization of information flows.

Keywords: digital economy, special economic zone, efficiency, fiscal incentives, industrial management, digital transformation, production, employment.

Jahonda raqamli iqtisodiyotning keng qamrovli rivojlanishi natijasida iqtisodiy faoliyatning barcha yo'nalishlarida yangi modellar, raqamli platformalar va innovatsion boshqaruv tizimlari shakllanmoqda. Bu jarayonda mamlakatlar iqtisodiy siyosatining muhim instrumentlaridan biri bo'lgan maxsus iqtisodiy zonalar (MIZ)ning roli tobora ortib bormoqda. MIZlar iqtisodiy o'sishni

ragʻbatlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish oʻrinlarini yaratish va innovatsion faoliyatni rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon boʻlmoqda.

Oʻzbekistonda ham MIZlarning faoliyatini raqamlashtirish, ular orqali sanoat sohasini qayta tiklash va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish ustuvor yoʻnalishlardan biriga aylangan. Shu bilan birga, fiskal ragʻbatlantirish mexanizmlarining samaradorligini baholash, soliq imtiyozlari orqali investitsiyaviy faollikni oshirish hamda raqamli boshqaruv vositalari asosida MIZlar faoliyatini tahlil qilish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida MIZlar faoliyatini baholashda faqat anʼanaviy iqtisodiy koʻrsatkichlar bilan cheklanib boʻlmaydi. Bu jarayonda raqamli innovatsiyalar darajasi, intellektual kapitaldan foydalanish, avtomatlashtirilgan soliq boshqaruvi, elektron hisobot tizimlari va Big Data tahlili kabi omillar muhim oʻrin tutadi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — raqamli iqtisodiyot sharoitida maxsus iqtisodiy zonalar faoliyati samaradorligini baholash metodologiyasini ilmiy asoslash, fiskal stimullar taʼsirini tahlil qilish va raqamli menejment vositalari yordamida MIZlarning iqtisodiy samaradorligini oshirish boʻyicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Maxsus iqtisodiy zonalar faoliyati samaradorligini baholash metodologiyasi zamonaviy iqtisodiy tahlil usullariga tayanadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bu jarayon faqat moliyaviy natijalar bilan cheklanmasdan, raqamli innovatsiyalar, fiskal ragʻbatlar va mehnat bozoridagi oʻzgarishlar bilan ham bogʻliq koʻrsatkichlarni qamrab oladi.

1. Metodologik asoslar

Tadqiqotda tizimli tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish, qiyosiy tahlil va indikatorlar usulidan foydalaniladi. Tizimli tahlil orqali MIZlarning iqtisodiy muhitdagi oʻrni va ularning sanoat tarmoqlariga taʼsiri baholanadi. Qiyosiy tahlil esa Oʻzbekiston MIZlari faoliyatini Janubiy Koreya, Polsha va Xitoy tajribasi bilan taqqoslash imkonini beradi.

2. Baholash indikatorlari tizimi

MIZ samaradorligini aniqlashda quyidagi asosiy indikatorlar taklif etiladi:

- Fiskal samaradorlik koeffitsienti (FSE): soliq imtiyozlari orqali davlat budjetining qoplanish darajasini koʻrsatadi.
- Ishlab chiqarish faolligi indeksi (IPI): MIZdagi sanoat korxonalarining mahsulot hajmi oʻsishiga bogʻliq.
- Investitsiya faolligi indeksi (IAI): raqamli loyihalarga jalb qilingan investitsiyalar hajmini baholaydi.
- Bandlik samaradorligi indeksi (EEI): yaratilgan ish oʻrinlari soni va ularning barqarorligini ifodalaydi.
- Raqamli innovatsiya darajasi (DIL): raqamli texnologiyalarning (avtomatlashtirish, Big Data, IoT) joriy etilishi koʻlamini aks ettiradi.

Ushbu indikatorlar integral baholash modeli orqali umumiy samaradorlik indeksi — SEZ Efficiency Composite Index (SECI) koʻrinishida hisoblanishi mumkin.

3. Baholash modeli

MIZ faoliyati samaradorligini kompleks baholash uchun quyidagi model tavsiya etiladi:

$$SECI = (0.25 \times FSE) + (0.25 \times IPI) + (0.20 \times IAI) + (0.15 \times EEI) + (0.15 \times DIL)$$

Bu yerda har bir indikatorning ulushi iqtisodiy ta'sir kuchiga mos ravishda belgilanadi. Model natijalari MIZlarning raqamli faolligini, investitsiya salohiyatini va bandlik darajasini aniq baholash imkonini yaratadi.

Raqamli iqtisodiyet sharoitida Ўzbekistonдаги MIZлар sanoatlashuv жараёнининг муҳим драйверларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Мамлакатда “Навоий”, “Ангрен”, “Жиззах”, “Урганч”, “Хазорасп”, “Бухоро-Агро”, “Термиз интермодал логистика” каби 20 дан ортик махсус иқтисодий зоналар фаолият юритмоқда. Улар орқали инвестицияларни жалб этиш, янги иш ўринлари яратиш ва экспорт салоҳиятини оширишга эришилмоқда.

MIZлардаги асосий иқтисодий кўрсаткичлар (2020–2024 йй.)

Йил	MIZдаги умумий инвестициялар (млрд сўм)	Яратилган иш ўринлари (минг нафар)	Ишлаб чиқариш ҳажми ўсиши (%)	Экспорт улуши (%)
2020	8 450	18.2	100	22
2021	9 730	19.7	108	25
2022	11 240	21.5	116	27
2023	13 580	23.1	124	31
2024	15 910	25.0	133	34

Бу маълумотлардан кўриниб турибдики, сўнгги беш йил ичида MIZлар фаолиятида барқарор ўсиш тенденцияси кузатилмоқда. 2020 йилга нисбатан 2024 йилда инвестициялар ҳажми 88% га, ишлаб чиқариш ҳажми 33% га ошган.

Фискал рағбатлантиришнинг самарадорлиги **Фискал Самарадорлик Коэффициенти (FSE)** орқали баҳоланади:

$$FSE = \frac{\Delta T + \Delta E}{G} \quad FSE = G \Delta T + \Delta E$$

Бу ерда:

ΔT — солиқ тушумлари ўсиши,

ΔE — экспорт даромадларининг ўсиши,

G — берилган фискал имтиёзлар ҳажми.

2020–2024 йиллар бўйича ҳисоблаш натижалари қуйида келтирилган:

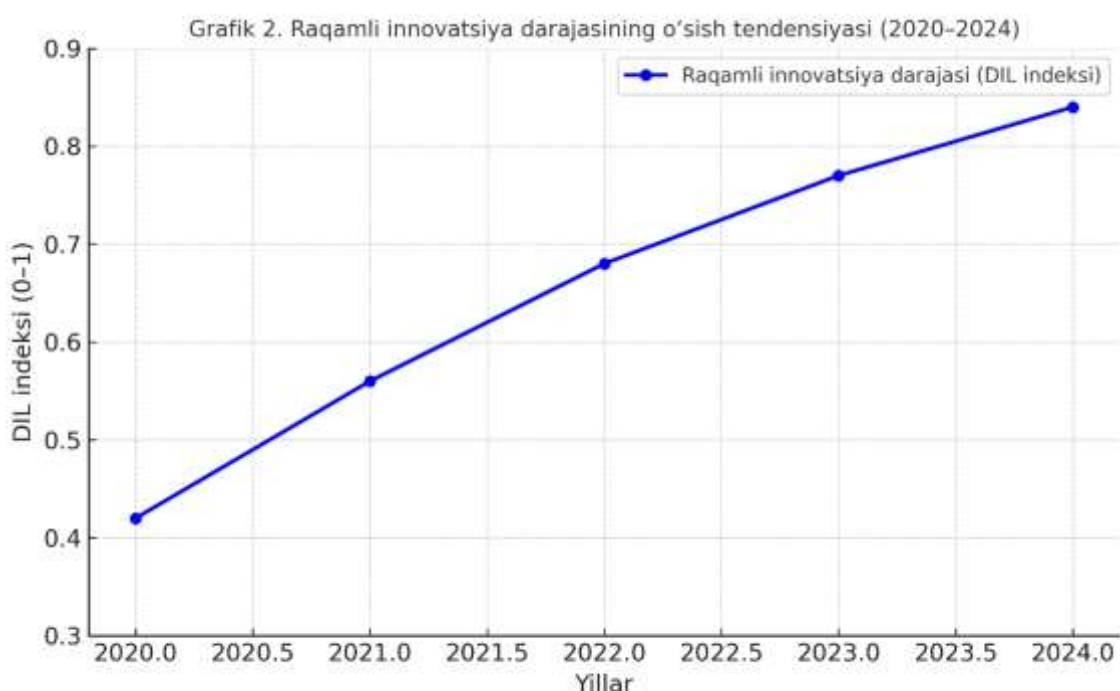
Йил	Солиқ тушумлари ўсиши (%)	Экспорт ўсиши (%)	Берилган имтиёзлар (млрд сўм)	FSE коэффициенти
2020	—	—	500	1.00
2021	4.3	5.8	520	1.19
2022	6.1	7.2	550	1.37
2023	7.9	8.4	580	1.52
2024	9.2	10.1	600	1.68

График 1. МИЗ фаолиятида инвестиция ва ишлаб чиқариш ўсиш динамикаси (2020–2024)

МИЗларда жорий этилган рақамли технологиялар даражаси 5 асосий мезон бўйича баҳоланди: электрон ҳужжат айланиши, солиқ бошқаруви, логистика мониторинги, маълумотлар таҳлили ва кадрлар рақамли компетенцияси.

Йил	DIL индекси (0–1 шкалада)	Изоҳ
2020	0.42	Бошланғич рақамлилашув босқичи
2021	0.56	Электрон ҳисобот тизими жорий этилди
2022	0.68	Солиқ мониторинги рақамлаштирилди
2023	0.77	Логистика ва экспорт назорати автоматлашди
2024	0.84	Big Data асосида фаолият таҳлили амалга оширилмоқда

График 2. Рақамли инновация даражасининг ўсиш тенденцияси

Таҳлил натижаларига кўра, рақамли иқтисодиёт шароитида МИЗларнинг самарадорлигини ошириш қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

- рақамли солиқ бошқарувини тўлиқ жорий этиш;
- фискал рағбатлар самарадорлигини баҳолашни автоматлаштириш;
- sanoat korxonalari faoliyatida raqamli menejment platformalaridan foydalaniш;
- маълумотлар таҳлили орқали қарор қабул қилишни оптималлаштириш.

Шу йўналишда амалга оширилган тадбирлар мамлакат sanoatini raqamli modernizatsiya qiliш va yangi ish ўrinlarini yaratishda strategik ahamiyatga ega эканлигини кўрсатади.

Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot sharoitida maxsus iqtisodiy zonalar (MIZ) faoliyatining mamlakat iqtisodiy o'sishiga qo'shgan hissasi tobora ortib borayotganini ko'rsatdi. Raqamli texnologiyalar MIZlarning faoliyatini faqat ishlab chiqarish va investitsiya samaradorligi nuqtai nazaridan emas, balki boshqaruv, fiskal siyosat va axborot oqimlarining avtomatlashuvi jihatidan ham sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

MIZlarning raqamli transformatsiyasi davlat iqtisodiy siyosatining strategik yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayon raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, fiskal rag'batlantirishni samarali boshqarish va sanoat tarmoqlarida innovatsion ekotizimni shakllantirish orqali iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish imkonini bermoqda.

Maxsus iqtisodiy zonalar raqamli iqtisodiyotning asosiy ustunlaridan biri sifatida mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlaydigan, innovatsiyalarni rag'batlantiradigan va yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiluvchi samarali institutga aylanmoqda. Shu sababli, MIZ faoliyatida raqamli boshqaruv mexanizmlarini chuqur integratsiya qilish va fiskal siyosat bilan uyg'unlashtirish O'zbekistonning "raqamli industrial iqtisod" bosqichiga o'tish strategiyasining muhim elementi bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). *"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida PF-6079-son Farmon.*
2. UNCTAD. (2022). *World Investment Report 2022: International tax reforms and sustainable investment.* Geneva: United Nations.
3. OECD. (2023). *Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future.* Paris: OECD Publishing.
4. Tursunxo'jaeva, G. J. (2023). *Raqamli iqtisodiyotda maxsus iqtisodiy zonalar faoliyati samaradorligini baholashning nazariy asoslari.* "Moliyaviy texnologiyalar va iqtisodiy tadqiqotlar" jurnali, №2, 44–52.
5. World Bank. (2023). *Digital Economy for Central Asia: Opportunities and Policy Priorities.* Washington, D.C.